

Research Article

doi: [10.71633/jshsp.2024.1032368](https://doi.org/10.71633/jshsp.2024.1032368)

Evaluation Foresight of the Development Process and Management Strategies for the Growth of Informal Settlements in Maragheh City

Manijeh Lalehpor¹, Pooran Karbasi^{2*} & Golestan Salehi³*1. Associate Professor, Department of Geography, University of maragheh, maragheh, Iran**2. Ph.D of Geography & Urban Planning, Department of Geography, University of maragheh, maragheh, Iran**3. M.A. of Geography and Urban Planning, Department of Geography, University of maragheh, maragheh, Iran** Corresponding author: Email: poorankarbasi@gmail.ir*Receive Date: 17 January 2023**Accept Date: 03 April 2023*

ABSTRACT

Introduction: After reviewing several decades of efforts to control, reduce and organize informal settlements, we see that not only the problem of marginalization has not reached an acceptable level, but statistics indicate its prevalence and deepening in the country. Marginalization is not only considered a social problem, but it is a factor that has cumulative properties and reproduces all kinds of harms and social problems. Getting out of it requires complex considerations.

Research Aim: This research has identified the factors and variables of the formation and expansion of informal settlements in the city of Maragheh in social, economic, physical and managerial dimensions.

Methodology: This research was carried out with a descriptive-survey method and using the future research approach and using a combination of quantitative and qualitative models of this approach. In order to carry out this research, environmental scanning and Delphi techniques were used to extract the primary factors affecting the future trend of informal settlements in Maragheh city. The information of the questionnaires was obtained through 23 organizational experts, academic professors, and the key factors affecting the future status of the informal settlements in Maragheh city were identified by using the information collected in the questionnaires in the Mic Mac software, and using the scenario writing method and Vensim software was used to develop different scenarios to achieve the desired scenarios.

Studied Area: Informal settlements in the city of Maragheh, located in East Azarbaijan province, were chosen as the geographical scope of the research.

Results: The findings indicate that 48 factors were extracted in 4 different areas (economic, social, managerial and physical). The degree of influence of the factors and the degree of filling of the matrix show that the factors have influenced each other in more than 92%. According to experts, three variables of macroeconomic situation, unemployment rate and government investment have had an effective effect on the formation of informal settlements.

Conclusion: According to the situation of the key and influential forces, four scenarios were presented for the future of informal settlement in Maragheh city, and finally the first scenario, which was the optimal scenario, presented the strategies that will be formed in this direction: regional balance policies, urban management and a single and integrated region, redistribution policies, poverty alleviation.

KEYWORDS: Informal Settlements, Future Research, Growth Management, Maragheh

فصلنامه علمی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی
دوره ۱۹، شماره ۳ (پیاپی ۶۸)، پاییز ۱۴۰۳
شاپای چاپی ۵۹۶۸-۲۵۳۸ شاپای الکترونیکی ۵۹۵۵X-۲۵۳۸
<http://jshsp.iaurasht.ac.ir>
صص. ۸۷-۱۰۴

doi: 10.71633/jshsp.2024.1032368

مقاله پژوهشی

آینده‌نگری روند تحولات و راهبردهای مدیریت رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر مراغه

منیژه لاله پور^۱، پوران کرباسی^{۲*} و گلستان صالحی^۳

۱. دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه مراغه، مراغه، ایران

۲. دانش آموخته دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، گروه جغرافیا، دانشگاه مراغه، مراغه، ایران

۳. دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، گروه جغرافیا، دانشگاه مراغه، مراغه، ایران

* نویسنده مسئول: Email: poorankarbasi@gmail.ir

تاریخ دریافت: ۲۷ دی ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴ فروردین ۱۴۰۲

چکیده

مقدمه: با مرور چند دهه تلاش برای کنترل، کاهش و ساماندهی اسکان غیررسمی، شاهد آن هستیم که نه تنها مسئله حاشیه‌نشینی به سطحی قابل‌قبول نرسیده بلکه آمارها حاکی از شیوع و عمیق‌تر شدن آن در کشور است. حاشیه‌نشینی تنها یک معضل اجتماعی تلقی نمی‌شود بلکه عاملی است که خاصیت انباشتی داشته و بازتولید کننده انواع آسیب‌ها و مسائل اجتماعی است برون‌رفت از آن نیازمند ملاحظات پیچیده‌ای است.

هدف: این پژوهش به شناسایی عوامل و متغیرهای شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر مراغه در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و مدیریتی پرداخته است.

روش‌شناسی تحقیق: این پژوهش با روش توصیفی-پیمایشی و با بهره‌گیری از رویکرد آینده‌پژوهی و با استفاده ترکیبی از مدل‌های کمی و کیفی این رویکرد انجام گردید. برای انجام این پژوهش، از تکنیک پوشش محیطی و دلفی جهت استخراج عوامل اولیه مؤثر بر روند آینده سکونتگاه‌های غیررسمی شهر مراغه استفاده گردید. اطلاعات پرسشنامه‌ها از طریق ۲۳ نفر از کارشناسان سازمانی، اساتید دانشگاهی به دست آمد و عوامل کلیدی مؤثر بر وضعیت آینده سکونتگاه‌های غیررسمی شهر مراغه با استفاده از اطلاعات گردآوری شده در پرسشنامه‌ها در نرم‌افزار Micmac، شناسایی گردید و از روش سناریونویسی و نرم‌افزار Vensim برای تدوین سناریوهای مختلف جهت رسیدن به سناریوهای مطلوب استفاده گردید.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر مراغه واقع در استان آذربایجان شرقی به عنوان قلمرو جغرافیایی پژوهش انتخاب شد.

یافته‌ها: یافته‌ها حاکی از آن است که ۴۸ عامل در ۴ حوزه مختلف (اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی و کالبدی) استخراج شدند. میزان تأثیرگذاری عوامل و درجه پرشدگی ماتریس نشان می‌دهد که عوامل در بیش از ۹۲ درصد بر یکدیگر تأثیرگذار بوده‌اند. بنا به نظر متخصصان سه متغیر وضعیت کلان اقتصادی، نرخ بیکاری و میزان سرمایه‌گذاری دولت تأثیر مؤثری در شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی داشته است.

نتایج: با توجه به وضعیت نیروهای کلیدی و تأثیرگذار چهار سناریو برای آینده اسکان غیررسمی در شهر مراغه ارائه شد که در نهایت سناریوی اول که سناریوی مطلوب بود، راهبردهایی که در این راستا شکل خواهند گرفت، ارائه داد: سیاست‌های توازن منطقه‌ای، مدیریت شهری و منطقه‌ای واحد و یکپارچه، سیاست‌های باز توزیعی، فقرزدایی.

کلیدواژه‌ها: سکونتگاه‌های غیررسمی، آینده‌پژوهی، مدیریت رشد شهری، مراغه

مقدمه

پدیده اسکان غیررسمی که به جزء جدائی‌ناپذیر شهرهای کشور تبدیل شده است حاصل پیشی گرفتن روند شهرنشینی شتابان نسبت به ظرفیت‌های توسعه شهری می‌باشد (پیران، ۱۳۸۱: ۱۱). گسترش شهرنشینی و شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیر رسمی در درون یا مجاور شهرهای بزرگ یکی از نتایج شهرنشینی معاصر و شهری شدن فقر است (حیدریان و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۱۶). اسکان غیررسمی معانی بسیاری را در برمی‌گیرد که در هریک از نظام‌های سیاسی و جوامع انسانی، بسته به شرایط و موقعیت جغرافیایی (Peattie et al, 1981)، نحوه تصرف زمین و ابعاد حقوقی (Srinivas, 2005, Johnston, 1998)، فیزیکی و کالبدی (Srinivas, 2005, Johnston, 1998, Cowan, 2004)، مدیریتی (Srinivas, 2005) و اقتصادی (Srinivas, 2005)، گروه‌های کم‌درآمد و خارج از برنامه توسعه شهر (حسینی و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۰۶). اصطلاح خاصی به آن اطلاق می‌شود. این اصطلاح از یک سو بازتاب فضایی نابرابری‌ها و بی‌عدالتی‌های اجتماعی و اقتصادی، توزیع امکانات و منابع در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی بوده و از سوی دیگر حاصل کاستی‌های برنامه‌ریزی شهری و مسکن، شهروند زدایی و عدم توجه به نیازهای اجتماعی و اقتصادی اقشار کم‌درآمد در طرح‌های توسعه شهری است (شالی، ۱۳۸۹: ۳). حاشیه‌نشینی شهری با تصرف زمین‌های اطراف شهرها، عمدتاً بدون هیچ برنامه و کنترلی و به‌طور غیرقانونی توسط مهاجران روستایی و افراد فقیر شهری به وجود می‌آید (Pelc, 2017)، که راحلی کم هزینه و خلافتان برای خانه‌دار شدن اقشار کم‌درآمد است (شاهیده و همکاران، ۱۴۰۱: ۷۰). شرایط بد زندگی از نظر مسکن، بهداشت، کمبود تسهیلات و زیرساخت‌های شهری محلات حاشیه‌نشین، باعث به وجود آمدن شرایط ناخوشایندی از نظر فیزیکی، اجتماعی و فرهنگی در شهرها شده است (Lai et al, 2020). تراکم بالای جمعیت، پایین بودن سطح بهداشت، بد مسکنی و بی‌مسکنی، ناهنجاری‌های اجتماعی، مشاغل غیررسمی، مناظر زشت و زاغه‌نشینی، بالا رفتن هزینه‌های شهری به علت عدم مشارکت حاشیه‌نشین‌ها و رشد قارچ گونه شهرها از اثرات فضایی و مکانی حاشیه‌نشینی در شهرهاست (Muchadenyika, 2015: 2). عدم توجه جدی، نداشتن برنامه و شیوه‌ی مناسب جهت برخورد با این مسئله، زوال فیزیکی و فرهنگی شهرها را در آینده سبب می‌گردد (جرفی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴). بر اساس آمارهای موجود ۲۵ تا ۳۰ درصد از جمعیت کلان‌شهرها، ۱۰ تا ۱۵ درصد از شهرهای بزرگ و حدود ۱۰ درصد از جمعیت شهرهای متوسط در بافت‌های حاشیه‌ای شهرهای کشور سکونت دارند که با توجه به سرشماری عمومی نفوس و مسکن و برآوردهای صورت گرفته تعداد جمعیت ساکن در سکونتگاه‌های غیررسمی کشور رقمی حدود ۷/۵ میلیون نفر را شامل می‌شود (ایمانی جاجرمی، ۱۳۸۱: ۳). در شهر مراغه نیز در حدود ده اسکان غیررسمی وجود دارد که در محدوده توسعه شهر و خارج از محدوده خدماتی شهر واقع شده‌اند که مشکلات مدیریتی و فشارهای اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و محیط زیستی را بر شهر وارد کرده است. سیاست‌ها و برنامه‌های در حل مسئله اسکان غیررسمی در ایران طی دوره‌های زمانی همانند سیاست‌های جهانی دچار تغییراتی شده است که در مجموع شاهد رویکردهای مختلف نادیده گرفتن، پاک‌سازی، مسکن عمومی و بهسازی و نوسازی، توانمند ساز بوده‌ایم. برای رسیدن به یک مبانی نظری مدون و استناد به آن نیاز هست تا با برخی نظریه‌پردازان و چکیده‌های از عقاید و نظریات آن‌ها درباره موضوع مورد پژوهش آشنا شد لذا در ادامه چکیده از عقاید دانشمندان صاحب‌نظر در حوزه اسکان غیررسمی ذکر شده است:

جدول ۱. عقاید نظریات دانشمندان در خصوص اسکان غیررسمی

اسکار لوئیس	فقرای شهری در یک نوع فرهنگ با ویژگی‌های بی‌انگیزگی اجرایی بی‌نظمی اجتماعی گرفتارند و این ویژگی‌هایی از یک نسل به نسل دیگر منتقل می‌شود و خروج از آن غیرممکن است از این رو طرح‌های نادیده انگاری و در ادامه تخلیه اجباری به خاطر این تفکر به وجود آمد (لوئیس، ۱۳۵۳).
جان اف سی ترنر	وی سیاست‌های مسکن عمومی را به چالش کشید و بیان داشت دولت و شهرداری‌ها باید زمینه‌ای بهبود مسکن خود را فراهم کنند (Turner, 1992).
ویلیام مانگین	نگاهی مثبت به این محلات داشت و آن‌ها را محل جرم جنایت بیکاری و غیره نمی‌دانست و بر مسکن خودیار به عنوان نیروی مثبت در تأمین مسکن فقرا تأکید داشت (Mangin, 1967).
استاکس	محلات فقیرنشین را می‌توان در دو دسته تقسیم‌بندی کرد دسته اول محلاتی می‌باشند که روند بهبود و ارتقا را در پیش گرفته و شرایط روشنی برای آن‌ها متصور می‌باشند دسته دوم محلاتی می‌باشند که چشم‌انداز ارتقا و بهبودی در آن‌ها قابل مشاهده نیست.
جنیس پرلمن	این سکونتگاه‌های غیررسمی از نظر فرهنگی اجتماعی اقتصادی حاشیه نیستند و چه در حاشیه قرار گرفتند (پرلمن، ۱۳۹۷).
چارلز ابرامز	محلات فقیرنشین به دلیل رشد شتابان شهری در کشورهای در حال توسعه به وجود آمده است و بخش عمومی می‌تواند زمین را به صورت کارآمد در دسترس قرار دهد به عقیده وی ساکنین این سکونتگاه‌ها جزئی از شهروندان به حساب می‌آیند که زمینه برای رویکردهای مشارکتی در اسکان غیررسمی جدید است (دلیر، ۱۳۷۰).

دستور مخالف دخالت دولت در ساخت مسکن برای فقرا می باشد و معتقد است که دولت باید صرفاً زمینه خانه سازی خودیار را فراهم نماید (Fontana, 2016).

پژوهش های انجام گرفته در زمینه اسکان غیررسمی عبارتند از: روستایی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان ارزیابی فقر شهری در محلات اسکان غیررسمی شهر کرمانشاه با استفاده از مدل تحلیل عاملی به بررسی محلات اسکان غیررسمی در شهر کرمانشاه پرداختند. لاله پور و همکاران (۱۳۹۶)، در مقاله ای به تبیین دلایل نهادی - مدیریتی در شکل گیری سکونتگاه های غیررسمی در ایران پرداختند. روستایی و همکاران (۱۳۹۶)، در مقاله ای با عنوان شناسایی و ارزیابی فقر شهری در مراغه به بررسی و سطح بندی مناطق شهری از لحاظ کالبدی، اقتصادی و اجتماعی پرداختند. زمانی و همکاران (۱۳۹۳)، در مقاله ای با عنوان سطح بندی محلات حاشیه نشین بر اساس شاخص های کالبدی - اقتصادی فقر شهری (حاشیه نشینان شمال شهر تبریز) به بررسی و سطح بندی مناطق حاشیه نشین در شمال شهر تبریز پرداختند. زالی و پورفتحی (۱۳۹۱) در مقاله ای با عنوان تحلیل وضعیت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی محله های حاشیه نشین شهر اهر به مطالعه اقتصادی، اجتماعی و کالبدی محله های حاشیه نشین شهر اهر پرداخت. قرخلو (۱۳۹۱) در مقاله ای با عنوان بررسی شاخص های اجتماعی - اقتصادی و تأثیر آن بر کیفیت مسکن حاشیه نشین، محله حاشیه نشین شیخ آباد شهر قم به بررسی شاخص های اجتماعی و اقتصادی در محله هایی حاشیه نشین پرداخته است. مشتاق (۱۳۹۲)، اسکان غیررسمی در منطقه ۶ مشهد را با رویکرد توانمندسازی اجتماع محور بررسی کرده است. حدادمقدم (۱۳۹۱) ضمن شناخت وضع موجود از نظر ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و جمعیتی، عوامل مؤثر بر بهبود وضعیت اسکان غیررسمی (محله پنج تن در شهر مشهد) را عنصر مشارکت دانسته است.

کاساردا^۱ و همکارانش (۲۰۱۱)، در خصوص سکونتگاه های غیررسمی به برخی عوامل از جمله نابسامانی اجتماعی و پریشانی ساکنان اشاره نموده است وی بارزترین مؤلفه نابسامانی را سنجش درصد رسمی فقر در یک محدوده شهری می داند. وی به ارتباط بین فقر، نابسامانی اجتماعی و انواع آسیب شناسی های اجتماعی اشاره می نماید. شاو^۲ (۲۰۱۲)، در پژوهشی به ارتباط بین جرائم شهری و فضاهای شهری واقع در مناطق ویژه (اسکان های غیررسمی یا گتوها) اشاره کرد. ضرب هوشی و شخصیت بزهکاران در مناطق مختلف شهری با هم تفاوت معنایی ندارد. در مناطق با اسکان های غیررسمی محله های عرفی، نهادهای مردمی و مشارکت های دلسوزانه از بین رفته است. ۳. مناطق حاشیه ای به عنوان کانون اصلی بروز ناهنجاری های اجتماعی از جمله مبادله مواد مخدر، سرقت و ... می باشد ۴. در این مناطق کودکان از سنین پائین وارد فعالیت های مخرب و ناسالم می شوند.

بنابراین برنامه ریزی مبتنی بر سناریو این امکان به برنامه ریزان داده می شود تا به صورت کیفی در شرایطی که عدم قطعیت در سطح بالایی قرار دارد، در مورد آینده به فعالیت بپردازند (حاتمی نژاد و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۵۲). در این پژوهش عوامل اجتماعی اقتصادی، مدیریتی و کالبدی در شکل گیری و گسترش اسکان غیررسمی در شهر مراغه شناسایی گردیده و مقدار تأثیر این عوامل از راه نظرسنجی از متخصصان این حوزه مورد بررسی قرار می گیرد.

روش پژوهش

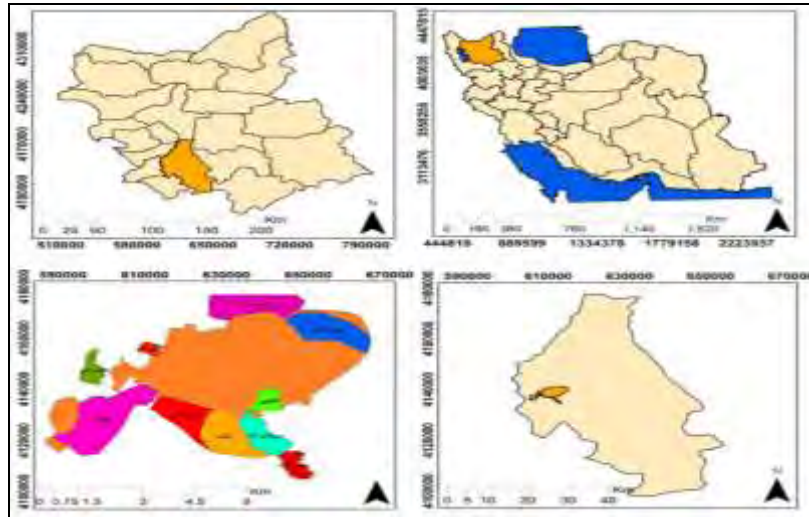
این نوع تحقیق که با روش توصیفی - پیمایشی و با بهره گیری از رویکرد آینده پژوهی و با استفاده ترکیبی از مدل های کمی و کیفی این رویکرد انجام گردید. برای انجام این پژوهش، از تکنیک پویش محیطی و دلفی جهت استخراج عوامل اولیه مؤثر بر روند آینده سکونتگاه های غیررسمی شهر مراغه استفاده کردیم. اطلاعات پرسشنامه ها از طریق ۲۳ نفر کارشناسان سازمانی، اساتید دانشگاهی به دست آمد همچنین پایایی پرسشنامه (آلفای کرونباخ) برابر ۰/۸۳۲ گردید. در نهایت عوامل کلیدی مؤثر بر وضعیت آینده سکونتگاه های غیررسمی شهر مراغه با استفاده از اطلاعات گردآوری شده در پرسشنامه ها در نرم افزار Micmac، شناسایی گردید و از روش سناریونویسی و نرم افزار Vensim برای تدوین سناریوهای مختلف و ارائه راهبردها جهت رسیدن به سناریوهای مطلوب استفاده گردید.

جدول ۲. شاخص‌ها و گویه‌های (عناصر کلیدی استخراج شده) مؤثر بر اسکان غیررسمی

گروه	عوامل	منابع
عوامل مدیریتی	۱. حکمروایی خوب شهری ۲. میزان سرمایه‌گذاری دولت ۳. امنیت عمومی ۴. مدیریت تخصص محور ۵. ملکیت رسمی نداشتن زمین و خانه ۶. تشکلهای مردم‌نهاد و بخش خصوصی.	(رستم‌زاده، ۱۳۹۱)، (Ward & Smith, 2015)؛ (Ameen & Mourshed, 2019)؛
عوامل اقتصادی	۱. بار تکفل واقعی ۲. مشکلات بالا زنان در فعالیتهای اقتصادی نسبت به داخل شهر ۳. رضایت‌مندی از درآمد ۴. استفاده از تسهیلات در ساخت مسکن ۵. بررسی تأمین مایحتاج زندگی ۶. وجود نیروهای کار فراوان برای ایجاد فعالیتهای اقتصادی جدید ۷. وضعیت اقتصاد کلان ۸. تسهیلات بانکی ۹. قیمت زمین و مسکن ۱۰. سرمایه مالی خانوار ۱۱. فعالیتهای اقتصادی جدید.	(Yigitcanlar et al. 2015)؛ (Soyinka & Siu, 2018)؛ (Ameen & Mourshed, 2019)؛ (Montoya et al., 2020)؛
عوامل اجتماعی	۱. مشارکت افراد ۲. میزان دسترسی به خدمات ۳. امنیت منطقه ۴. وجود خرده فرهنگ‌های خاص مناطق کوچک ۵. حس تعلق به محله ۶. ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی ۷. بعد خانوار ۸. بالا بودن تراکم جمعیت ۹. نرخ بیکاری.	(Economist Intelligence Unit, 2011)؛ (Yigitcanlar et al., 2015)؛ (Soyinka and Siu, 2018)؛ (Montoya et al., 2020)؛
عوامل کالبدی	۱. بافت‌های حاشیه‌ای و سطح قطعات تفکیکی و سطح زیربنای مسکونی بسیار کوچک، ۲. اکثر ساختمان‌ها یک طبقه‌اند، ۳. استفاده از مصالح بازیافتی ۴. وضعیت نامناسبی ۵. عدم استفاده از مصالح بادوام، ۶. فشردگی بافت ۷. کمبود دسترسی‌ها ۸. میانگین تعداد اتاق و واحد ۹. کمبود فضاهای باز و سبز عمومی و خصوصی ۱۰. مصالح و نوع اسکلت بنا ۱۱. ضعف ناپایداری و غیر مقاوم بودن ۱۲. کمبود زیرساخت‌ها و تسهیلات شهری در این سکونتگاه‌ها ۱۳. قدمت ساخت واحدهای مسکونی ۱۴. شکل ساخت بناهای مسکونی ۱۵. ساختمان‌ها فاقد نماسازی ۱۶. تفاوت چشمگیر کالبدی و فضایی با باقیمانده شهر ۱۷. معماری بوم محور ۱۸. استفاده از مصالح نامرغوب و ارزان ۱۹. بالا بودن تراکم مسکونی در هکتار ۲۰. عدم سنجش با سایر قسمت‌های شهری از نظر شکل ظاهری و محتوای بافت ۲۱. اغتشاش بصری در سکونتگاه‌ها ۲۲. عدم وجود حداقل‌های مکان‌یابی سکونتگاه‌ها.	(ایراندوست و همکاران، ۱۳۹۳)؛ (Timmer & Seymour, 2005)؛ (Ward & Smith, 2015)؛ (Yigitcanlar et al., 2015)؛ (Soyinka & Siu, 2018)؛ (Dawodu et al., 2018)؛ (Ameen & Mourshed, 2018)؛ (Montoya et al., 2020)؛

قلمرو جغرافیایی پژوهش

شهر مراغه به وسعت تقریبی ۲۵۹۷ هکتار در امتداد رودخانه صوفی چای در دامنه‌های جنوبی کوه سه‌سند واقع شده است. موقع ریاضی: این شهر در گوشه شمال غربی کشور در ۳۷ درجه و ۲۲ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۲۵ دقیقه عرض شمالی و در ۴۶ درجه و ۱۲ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۱۷ دقیقه طول جغرافیایی واقع شده است. این شهر از شمال به شهرستان تبریز و از جنوب به استان آذربایجان غربی محدود می‌گردد (مهندسین مشاور نقش محیط، ۱۳۹۰). در شهر مراغه، ده اجتماع اسکان غیررسمی وجود دارد عناوین اجتماعات مذکور به قرار زیر است: محله انزاب؛ محله میکائیل آباد؛ محله عشرت‌آباد؛ محله یوسف‌آباد؛ محله پهرآباد؛ محله حمزه‌آباد؛ محله قره‌برقه؛ محله اکبرآباد؛ محله طالب‌خان؛ محله گلشهر. از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ تأثیرات اصلاحات ارضی از یک سو و وقوع انقلاب اسلامی از سوی دیگر باعث افزایش مهاجرت جمعیت روستایی به شهر و رشد جمعیت شهر مراغه گردید. در نتیجه، تقاضا برای مسکن و امکانات شهری افزایش می‌یابد و شهر به قسمت‌های خارج کمربندی، به‌ویژه بخش‌های شمال شرقی (شهرک ولیعصر) و غرب رودخانه صوفی چای، گسترش یافت. همچنین بافت روستایی واقع در جنوب شرقی و جنوب غربی شهر، یعنی روستاهای میکائیل آباد و پهرآباد که در مسیر راه‌های ارتباطی بین شهری هشتگرد و بناب واقع شده‌اند نیز به سمت شهر توسعه یافته و اراضی حد فاصل آن‌ها به زیرساخت و ساز عمدتاً غیرقانونی رفت.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

یافته‌ها و بحث

برای شناسایی عوامل اولیه مؤثر بر روند آینده سکونتگاه‌های غیررسمی شهر مراغه، تکنیک دلفی به کار گرفته شد. بدین منظور پرسش‌نامه‌هایی به صورت تشریحی طراحی و در اختیار کارشناسان مربوطه قرار گرفت، سپس پرسشنامه‌های دریافتی مورد بررسی قرار گرفت که در نتیجه آن ۴۸ عامل در ۴ حوزه مختلف (حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی و کالبدی) استخراج شدند. در مرحله دوم پرسش‌نامه دلفی، عوامل وارد ماتریس متقابل شده تا سطح و مقدار تأثیرگذاری آن‌ها بر یکدیگر و بر آینده برنامه-ریزی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر مراغه مشخص شود. پس از مشخص شدن میزان تأثیرگذاری عوامل، ماتریس جهت استخراج پیشران‌های کلیدی وارد نرم‌افزار میک مک شد. ابعاد ماتریس ۴۸×۴۸ بوده و درجه پرتشدگی ماتریس نیز ۹۲/۴۰٪ می‌باشد که نشان می‌دهد عوامل در بیش از ۹۲ درصد بر یکدیگر تأثیرگذار بوده‌اند. از مجموع ۲۱۲۹ رابطه ممکن در این ماتریس، ۱۷۵ رابطه عدد صفر ۳۱۲، رابطه عدد یک، ۱۲۶۸، رابطه عدد دو ۵۴۹، رابطه عدد سه می‌باشد. مشخصات کلی ماتریس خروجی از میک مک، به شرح جدول (۳)، می‌باشد:

جدول ۳. مشخصات ماتریس اثرات متقابل

مقدار	اندازه ماتریس	تعداد تکرار	تعداد صفر	تعداد یک	تعداد دو	تعداد سه	جمع	درجه پرتشدگی
شاخص	۴۸	۲	۱۷۵	۳۱۲	۱۲۶۸	۵۴۹	۲۱۲۹	۹۲/۴۰٪

ارزیابی نیروهای کلیدی و تعیین عدم قطعیت‌ها

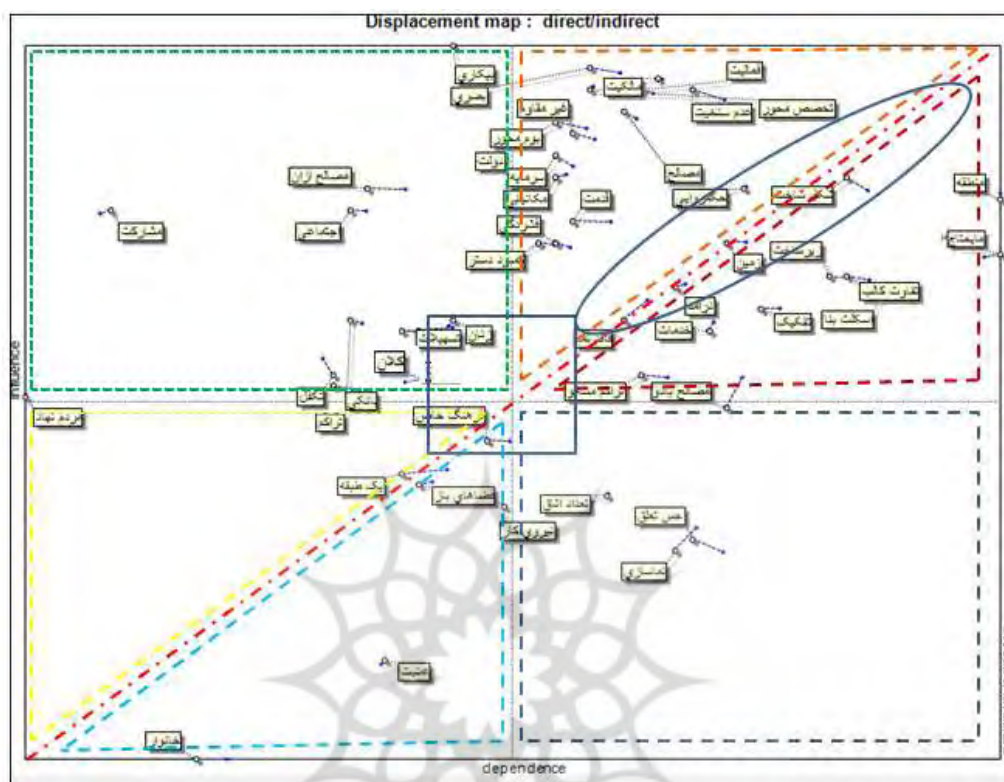
متغیرها به دلیل پویایی سیستم با همدیگر متفاوت می‌باشند که به طور کلی به چهار دسته تقسیم می‌شوند که عبارت‌اند از:

- متغیرهای تعیین‌کننده یا تأثیرگذار: این متغیرها بیشتر تأثیرگذار بوده و کمتر تأثیرپذیر می‌باشند؛ بنابراین سیستم بیشتر به این متغیرها بستگی دارد. این متغیرها در قسمت شمال غربی نمودار نمایش داده می‌شوند. متغیرهای تأثیرگذار بحرانی‌ترین مؤلفه‌ها می‌باشند؛ زیرا تغییرات سیستم وابسته به آن‌ها است و میزان کنترل بر این متغیرها بسیار مهم می‌باشد. از طرف دیگر، این متغیرها به عنوان متغیرهای ورودی سیستم می‌باشند.

- متغیرهای «دووجهی»: این متغیرها، همزمان به صورت بسیار تأثیرگذار و بسیار تأثیرپذیر، عمل می‌نمایند. این متغیرها در قسمت شمال شرقی نمودار قرار می‌گیرند. طبیعت این متغیرها با عدم پایداری آمیخته است؛ زیرا هر عمل و تغییری بر روی آن‌ها، واکنش و تغییری بر دیگر متغیرها را به دنبال دارد.

- متغیرهای "تأثیرپذیر" یا به بیان بهتر متغیرهای "نتیجه": این متغیرها در قسمت جنوب شرقی نمودار قرار دارند. آن‌ها تأثیرگذاری پایین و تأثیرپذیری بسیار بالایی دارند؛ بنابراین آن‌ها نسبت به تکامل متغیرهای تأثیرگذار و دووجهی، بسیار حساس می‌باشند. آن‌ها متغیرهای خروجی می‌باشند.

- متغیرهای مستقل یا مستثنی: این متغیرها دارای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری پایینی هستند. آن‌ها در قسمت جنوب غربی نمودار قرار داشته و گویا اصلاً ارتباطی با سیستم ندارند؛ زیرا آن‌ها نه باعث توقف یک متغیر اصلی و نه باعث تکامل و پیشرفت آن در سیستم می‌شوند. بر اساس تعریف و تفسیر متغیرها در نمودار میک‌مک، موقعیت و وضعیت هر یک از عوامل در آینده اسکان غیررسمی در شهر مراغه مورد بررسی قرار گرفت که نتیجه آن در نمودار زیر نشان داده شده است.

شکل ۲. نمودار پراکندگی انواع متغیرهای اثرگذار بر وضعیت بر سکونتگاه‌های غیررسمی

جدول ۴. طبقه‌بندی متغیرهای مؤثر در سکونتگاه‌های غیررسمی

ردیف	نوع متغیر	متغیر	ردیف	نوع متغیر	متغیر
۱	تأثیرگذار	نرخ بیکاری	۲۵	دووجهی	قیمت زمین و مسکن
۲		میزان سرمایه‌گذاری دولت	۲۶		رضایت‌مندی از درآمد
۳		استفاده از مصالح نامرغوب و ارزان	۲۷		ساختمان‌های فاقد نماسازی
۴		بار تکفل واقعی	۲۸		میزان دسترسی به خدمات
۵		مشارکت افراد	۲۹		تراکم مسکونی
۶		تسهیلات بانکی	۳۰		کمبود زیرساخت‌ها و تسهیلات شهری در این سکونتگاه‌ها
۷		ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی	۳۱		تفاوت چشمگیر کالبدی و فضایی با باقیمانده شهر
۸		استفاده از تسهیلات در ساخت مسکن	۳۲		مصالح و نوع اسکلت بنا
۹		وضعیت اقتصاد کلان	۳۳		بافت‌های حاشیه‌ای و سطح قطعات تفکیکی و سطح زیربنای مسکونی بسیار کوچک
۱۰		مشکلات بالا زنان در فعالیت‌های اقتصادی نسبت به داخل شهر	۳۴		امنیت منطقه
۱۱	دووجهی	اغتشاش بصری در سکونتگاه‌ها	۳۵	تأثیرپذیر	بررسی تأمین مایحتاج زندگی
۱۲		مالکیت رسمی نداشتن زمین و خانه	۳۶		قدمت ساخت واحدهای مسکونی
۱۳		فعالیت‌های اقتصادی جدید	۳۷		عدم استفاده از مصالح بادوام

حس تعلق به محله	۳۸	عدم سختیت با سایر قسمت‌های شهری	۱۴
میانگین تعداد اتاق و واحد	۳۹	مدیریت تخصص محور	۱۵
وضعیت نماسازی	۴۰	ضعف ناپایداری و غیر مقاوم بودن	۱۶
بالا بودن تراکم جمعیت	۴۱	معماری بوم محور	۱۷
وجود خرده فرهنگ‌های خاص مناطق کوچک	۴۲	عدم وجود حداقل‌های مکان‌یابی سکونتگاه‌ها	۱۸
تشکل‌های مردم نهاد و بخش خصوصی	۴۳	سرمایه مالی خانوار	۱۹
اکثر ساختمان‌ها یک طبقه‌اند	۴۴	کمبود دسترسی	۲۰
کمبود فضاهای باز و سبز عمومی و خصوصی	۴۵	فشاردگی بافت	۲۱
وجود نیروهای کار فراوان برای ایجاد فعالیت‌های اقتصادی جدید	۴۶	استفاده از مصالح بازیافتی	۲۲
بعد خانوار	۴۷	حکمرانی خوب شهری	۲۳
امنیت عمومی	۴۸	شکل ساخت بناهای مسکونی	۲۴

مستقل

تعیین عدم قطعیت‌ها

در این مرحله از پژوهش با استفاده از ماتریس میزان تأثیرگذاری و عدم قطعیت، مهم‌ترین نیروهای پیشران که از میزان اثرگذاری زیادی برخوردار بوده و همزمان با درجه عدم قطعیت بالایی نیز مواجه هستند مشخص گردید. برای این کار با تهیه پرسشنامه و استفاده از نظر متخصصان برنامه‌ریزی منطق‌های، میزان و درجه تأثیرگذاری و عدم قطعیت نیروهای پیشران تعیین گردید. در جدول (۵) میزان عدم قطعیت و سطح تأثیر هر یک از عوامل نشان داده شده است.

جدول ۵. وضعیت هر یک از متغیرها به صورت جزئی بر اساس تحلیل در نرم‌افزار میک مک

ردیف	نام متغیر	میزان عدم قطعیت	نوع متغیر	ردیف	نام متغیر	میزان عدم قطعیت	نوع متغیر
۱	وضعیت کلان اقتصادی	۰/۳۱	تأثیرگذار	۲۵	فعالیت‌های اقتصادی جدید	۰/۰۳	دووجهی
۲	نرخ بیکاری	۰/۲۵	تأثیرگذار	۲۶	کمبود فضاهای باز و سبز عمومی و خصوصی	۰/۰۳	مستقل
۳	میزان سرمایه‌گذاری دولت	۰/۱۸	تأثیرگذار	۲۷	ضعف ناپایداری و غیر مقاوم بودن	۰/۰۳	دووجهی
۴	قیمت زمین و مسکن	۰/۱۵	دووجهی	۲۸	مصالح و نوع اسکلت بنا	۰/۰۳	دووجهی
۵	سرمایه مالی خانوار	۰/۱۴	دووجهی	۲۹	بافت‌های حاشیه‌ای و سطح قطعات بسیار کوچک	۰/۰۳	دووجهی
۶	استفاده از تسهیلات در ساخت مسکن	۰/۱۳	تأثیرگذار	۳۰	قدمت ساخت واحدهای مسکونی	۰/۰۳	دووجهی
۷	حکمرانی خوب شهری	۰/۱۳	دووجهی	۳۱	استفاده از مصالح نامرغوب و ارزان	۰/۰۳	تأثیرگذار
۸	مدیریت تخصص محور	۰/۰۸	دووجهی	۳۲	بالا بودن تراکم مسکونی در هکتار	۰/۰۲	دووجهی
۹	مالکیت رسمی نداشتن زمین و خانه	۰/۰۸	دووجهی	۳۳	امنیت عمومی	۰/۰۲	مستقل
۱۰	میزان دسترسی به خدمات	۰/۰۸	دووجهی	۳۴	معماری بوم محور	۰/۰۱	دووجهی
۱۱	ناهنجاری و آسیب‌های اجتماعی	۰/۰۸	تأثیرگذار	۳۵	حس تعلق به محله	۰/۰۱	تأثیرپذیر
۱۲	عدم وجود حداقل مکان‌یابی سکونتگاه‌ها	۰/۰۸	دووجهی	۳۶	مشارکت افراد	۰/۰۱	تأثیرگذار
۱۳	تفاوت چشمگیر کالبدی با باقیمانده شهر	۰/۰۶	دووجهی	۳۷	تشکل مردم‌نهاد و بخش خصوصی	۰/۰۰	مستقل
۱۴	عدم سختیت با سایر قسمت‌های شهر	۰/۰۶	دووجهی	۳۸	عدم استفاده از مصالح بادوام	۰/۰۰	تأثیرپذیر
۱۵	بررسی تأمین مایحتاج زندگی	۰/۰۶	دووجهی	۳۹	وجود خرده فرهنگ‌های خاص مناطق کوچک	۰/۰۰	مستقل
۱۶	تسهیلات بانکی	۰/۰۶	تأثیرگذار	۴۰	کمبود دسترسی‌ها	۰/۰۰	دووجهی
۱۷	کمبود زیرساخت‌ها و تسهیلات شهری	۰/۰۶	دووجهی	۴۱	اغتشاش بصری در سکونتگاه‌ها	۰/۰۰	دووجهی
۱۸	مشکلات بالای زنان در فعالیت‌های	۰/۰۶	تأثیرگذار	۴۲	ساختمان‌ها فاقد نماسازی	۰/۰۰	دووجهی
۱۹	رضایت‌مندی از درآمد	۰/۰۵	دووجهی	۴۳	فشاردگی بافت	۰/۰۰	دووجهی
۲۰	استفاده از تسهیلات در ساخت مسکن	۰/۰۵	تأثیرگذار	۴۴	استفاده از مصالح بازیافتی	۰/۰۰	دووجهی
۲۱	بالا بودن تراکم جمعیت	۰/۰۴	مستقل	۴۵	شکل ساخت بناهای مسکونی	۰/۰۰	دووجهی

۲۲	بار تکفل واقعی	۰/۰۴	تأثیرگذار	۴۶	میانگین تعداد اتاق و واحد	۰/۰۰	تأثیرپذیر
۲۳	بعد خانوار	۰/۰۳	مستقل	۴۷	وضعیت نماسازی	۰/۰۰	تأثیرپذیر
۲۴	وجود نیروهای کار فراوان فعالیت‌های اقتصادی جدید	۰/۰۳	مستقل	۴۸	اکثر ساختمان‌ها یک طبقه‌اند	۰/۰۰	مستقل

بر اساس جدول (۵)، پیشران‌هایی به عنوان بالاترین عدم قطعیت انتخاب شده‌اند که قابلیت پیش‌بینی کمتری داشته باشند؛ به عبارت دیگر در طیف لیکرت نمره قابلیت پیش‌بینی خیلی کم، آن‌ها بالا باشد. بدین ترتیب دو متغیر وضعیت کلان اقتصادی و نرخ بیکاری، میزان سرمایه‌گذاری دولت، قیمت زمین و مسکن به عنوان سه پیشران با بیشترین عدم قطعیت مطرح می‌شوند. پس از دو مورد ذکر شده، تعدادی متغیر نیز دارای عدم قطعیت بیشتر می‌باشند که عبارت‌اند از: سرمایه مالی خانوار، استفاده از تسهیلات در ساخت مسکن، حکمروایی خوب شهری، مدیریت تخصص محور، مالکیت رسمی نداشتن زمین و خانه، میزان دسترسی به خدمات، ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی، عدم وجود حداقل‌های مکانیابی سکونتگاه‌ها، تفاوت چشمگیر کالبدی با باقیمانده شهر، عدم سنجیت با سایر قسمت‌های شهر، بررسی تأمین مایحتاج زندگی، تسهیلات بانکی، کمبود زیرساخت‌ها و تسهیلات شهری.

منطق دهی به سناریوها

در مرحله منطق دهی به سناریوها، محورهای سناریو (صلیب سناریو) تشکیل می‌گردد و انتخاب آن‌ها توجه می‌شود؛ محورهای سناریو، محورهایی هستند که سناریوهای نهایی بر اساس آن‌ها متمایز می‌شوند. چنان‌که قبلاً ذکر شد، سه متغیر وضعیت کلان اقتصادی، نرخ بیکاری و میزان سرمایه‌گذاری دولت به عنوان متغیرهایی معرفی شدند که بیشترین تأثیرگذاری و نیز بیشترین عدم قطعیت را دارند. متغیر سرمایه مالی خانوار علیرغم اینکه در برآیند تحلیل ساختاری در زمره متغیرهای دوجبه‌ای و از نوع دوجبه‌ای قرار گرفته است و از سوی دیگر میزان عدم قطعیت آن نسبت به چهار متغیر دیگر رتبه کمتری کسب نموده است، با این حال با توجه به پیشنهادات طرح‌های فرادست در خصوص نقش سرمایه مالی خانوار در ساماندهی اسکان غیررسمی و تأکید آن‌ها بر این امر و نیز تأکید مسئولین بر آن در مصاحبه‌های عمیق، متغیر سرمایه مالی نیز به سه متغیر فوق اضافه گردید. به منظور تشکیل محورهای سناریو، از اصل ترکیب متغیرها استفاده شده است؛ بدین صورت که دو متغیر وضعیت کلان اقتصادی و سرمایه مالی خانوار که دو متغیر بیرونی-درونی هستند و نیز از نظر موضوعی به هم مرتبط هستند (اقتصادی)، به عنوان یکی از محورهای سناریو در نظر گرفته شدند. دو متغیر میزان سرمایه‌گذاری دولت و بیکاری، دو متغیر بیرونی-بیرونی هستند. میزان سرمایه‌گذاری دولت و بیکاری، ارتباط زیادی با یکدیگر دارند، بنابراین این دو متغیر با هم ترکیب شده و یکی دیگر از محورهای سناریو را تشکیل داده‌اند. بدین ترتیب، دو محور سناریو عبارت‌اند از: سرمایه‌گذاری و نرخ بیکاری، اقتصاد ملی و توازن منطقه‌ای.

شکل ۳. صلیب سناریو

تدوین سناریوها

در مبحث پیشین محورهای اصلی جهت تدوین سناریوهای آینده اسکان غیررسمی در شهر مراغه، دو محور اصلی مورد توجه قرار گرفت: یکی سرمایه‌گذاری و نرخ بیکاری و دیگری اقتصاد ملی و توازن منطقه‌ای؛ بنابراین، با دو محور تشکیل داده شده، چهار سناریو برای آینده اسکان غیررسمی در شهر مراغه، قابل توصیف است که عبارتند از:

- کاهش نرخ بیکاری و رشد اقتصاد ملی و سیاست توازن منطقه‌ای؛
- کاهش نرخ بیکاری و رکود اقتصاد ملی و عدم وجود سیاست‌های توازن منطقه‌ای؛

- افزایش نرخ بیکاری و رکود اقتصاد ملی و عدم وجود سیاست‌های توازن منطقه‌ای؛
- رشد اقتصاد ملی و سیاست توازن منطقه‌ای و افزایش نرخ بیکاری؛

شکل ۴. سناریوهای تدوین شده برای آینده اسکان غیررسمی در شهر مراغه

فضاسازی (برپا نمودن) سناریوها

به منظور نشان دادن بهتر روابط میان پیشران‌ها و متغیرها و چگونگی تأثیر آن‌ها بر آینده اسکان غیررسمی در شهر مراغه با توجه به نتایج و ترکیب عوامل ۴۸ متغیر کلی پس از ادغام در ۲۸ پیشران‌ها و عوامل کلیدی مؤثر بر آینده اسکان غیررسمی در شهر مراغه در گروه‌های دسته‌بندی شده ارائه شده‌اند (جدول ۶) و روابط میان آن‌ها در نرم‌افزار Vensim تعیین شده است.

جدول ۶. دسته‌بندی متغیرهای آینده‌نگاری اسکان غیررسمی شهر مراغه در نرم‌افزار Vensim

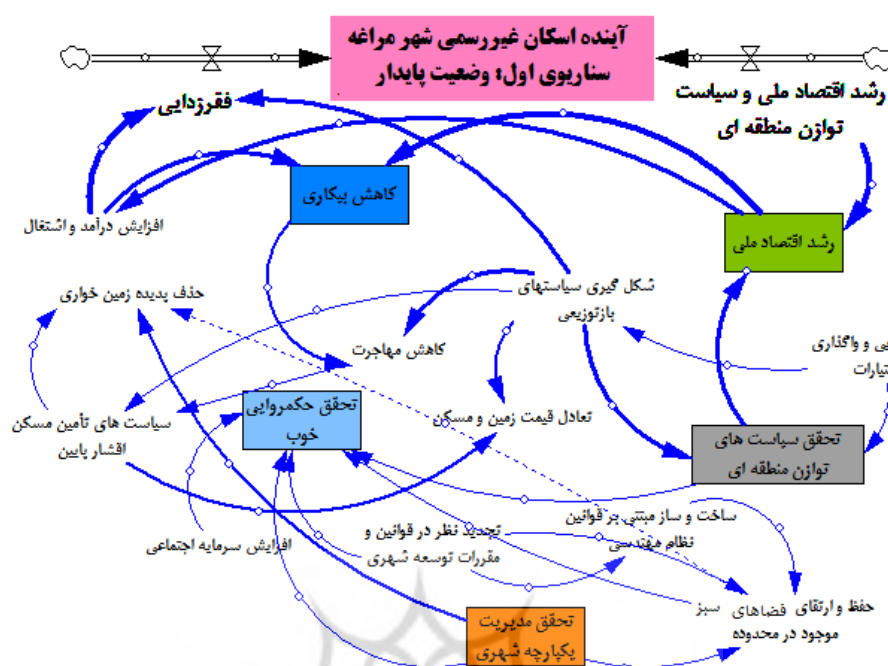
متغیرها	ابعاد
رشد اقتصاد ملی	اقتصادی
سیاست‌های باز توزیعی	
قیمت زمین و مسکن	
بیکاری	
زمین‌خواری	
فقرزدایی	مدیریتی
امنیت	
تمرکززدایی و واگذاری اختیارات	
حکمرانی خوب شهری	
سازمان‌های مردم‌نهاد و تشکلات	
مدیریت یکپارچه شهری	
رویکرد توسعه پایدار محلی	
مدیریت زمین	
سیاست‌های توازن منطقه‌ای	
سیاست‌های تأمین مسکن اقشار پایین	
تجدیدنظر در قوانین و مقررات توسعه شهری	

رویکرد توسعه پایدار محلی	مدیریت یکپارچه شهری و الگو	نهاد و مدیریت یکپارچه	جایگاه سازمان‌های مردم	نهاد و مدیریت یکپارچه
مدیریت زمین	قرار گرفتن رویکرد توسعه پایدار	شهری و توسعه پایدار،	نهاد و تمرکز مدیریتی و توسعه ضعیف، عدم	شهری و توسعه پایدار،
سیاست‌های توازن منطقه‌ای	محلی، مدیریت زمین، سیاست	ادامه روند وضع موجود در	مدیریت زمین شهری و	ادامه روند وضع موجود در
سیاست‌های تأمین مسکن اقشار پایین	تأمین مسکن برای اقشار پایین و تجدیدنظر در قوانین و مقررات توسعه شهری	حوزه مدیریت زمین و مسکن برای قشر فقیر و قوانین و مقررات توسعه شهری	عدم توجه به سیاست‌های توازن منطقه‌ای، از دستور کار خارج شدن سیاست‌های مسکن فقرا و ادامه روند قانون‌گذاری در قوانین و مقررات توسعه شهری	حوزه مدیریت زمین و مسکن برای قشر فقیر و قوانین و مقررات توسعه شهری
تجدیدنظر در قوانین و مقررات توسعه شهری				
آگاه‌سازی ساکنان در مورد تبعات زیست‌محیطی	رشد آگاهی و آگاه‌سازی ساکنان در مورد تبعات زیست‌محیطی و اصلاح وضعیت کاربری‌های ناسازگار در محدوده	ادامه وضع موجود	افزایش تبعات زیست‌محیطی و کاربری‌های ناسازگار	ادامه روند وضع موجود
فضاهای سبز موجود در محدوده	حفظ و ارتقای فضاهای سبز موجود در محدوده و افزایش ساخت‌وسازهای مبتنی بر قوانین نظام مهندسی، ارتقای سرانه و سطوح کاربری‌ها در محدوده به حد استانداردهای کشور و تقویت شبکه ارتباطی	ادامه روند وضع موجود در ارتباط با فضاهای سبز و ساخت‌وساز، بهبود تدریجی سرانه و کاربری‌ها و شبکه ارتباطی	تجاوز به حریم فضاهای سبز موجود و افزایش ساخت‌وسازهای خودسرانه و کاهش سطح و سرانه کاربری‌های عمومی و شبکه ارتباطی	توجه به حفظ فضاهای سبز موجود، گرایش به ساخت‌وساز مبتنی بر قوانین و افزایش سرانه و سطوح به ویژه کاربری‌های تجاری و صنعتی، تقویت شبکه راه‌ها
هویت	توجه به مسائل هویتی ساکنان، افزایش سرمایه اجتماعی، کاهش مهاجرت‌ها، کاهش فاصله و نابرابری‌های اجتماعی در منطقه، افزایش مشارکت اجتماعی و کاهش ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی	ادامه روند وضع موجود	تضعیف هویت، کاهش سرمایه اجتماعی، مهاجرت‌های بی‌رویه و انجام گسیخته، افزایش نابرابری‌های اجتماعی و کاهش مشارکت اجتماعی، افزایش ناهنجاری و آسیب‌های اجتماعی	عدم توجه به مسائل هویت و سرمایه اجتماعی، افزایش مهاجرت و نابرابری‌های اجتماعی، توجه محدود به مشارکت، ادامه روند وضع موجود ناهنجاری و آسیب‌های اجتماعی
سرمایه اجتماعی				
مهاجرت				
نابرابری‌های اجتماعی				
مشارکت اجتماعی				
ناهنجاری و آسیب‌های اجتماعی				

در سناریوی اول (کاهش نرخ بیکاری و رشد اقتصاد ملی و سیاست توازن منطقه‌ای)، با تمهیدات اندیشیده شده، قیمت زمین و مسکن کنترل شده؛ بحث زمین و زمین‌خواری در منطقه مدیریت می‌شوند، با افزایش رشد اقتصاد ملی و همچنین توسعه سیاست‌های توازن منطقه‌ای، بیکاری کاهش یافته است؛ و در نتیجه وضعیت فقر و بیکاری به ویژه در مناطق اسکان غیررسمی کاهش یافته و بیکاری به خوبی مدیریت شده است. امنیت شهری و تمرکززدایی در امور و اختیارات محلی افزایش چشمگیری یافته است، شاخص‌های حکمروایی خوب شهری و تحقق آن در مدیریت شهری مراغه در اولویت قرار گرفته و در نتیجه شاهد افزایش مشارکت مردم در مدیریت شهری و رشد سازمان‌های مردم نهاد در منطقه هستیم، شکل‌گیری مدیریت یکپارچه شهری و الگو قرار گرفتن رویکرد توسعه پایدار محلی زمینه را برای ساماندهی اسکان غیررسمی در شهر مراغه فراهم آورده است و مدیریت زمین، سیاست تأمین مسکن برای اقشار پایین و تجدیدنظر در قوانین و مقررات توسعه شهری در اولویت قرار گرفته است. همچنین این بهبود رشد آگاهی و آگاه‌سازی ساکنان در مورد تبعات زیست‌محیطی و اصلاح وضعیت کاربری‌های ناسازگار در محدوده اسکان غیررسمی را به دنبال داشته است.

در کنار سیاست‌های توسعه‌ای حفظ و ارتقای فضاهای سبز موجود در محدوده در راستای کنترل رشد اسکان غیررسمی مدنظر قرار می‌گیرد و افزایش ساخت‌وسازهای مبتنی بر قوانین نظام مهندسی، ارتقای سرانه و سطوح کاربری‌ها در محدوده به حد استانداردهای کشور و تقویت شبکه ارتباطی صورت گرفته است. با توجه به اهمیت مسائل اجتماعی در مناطق اسکان غیررسمی، توجه به مسائل هویتی ساکنان، افزایش سرمایه اجتماعی، کاهش مهاجرت‌ها، کاهش فاصله و نابرابری‌های اجتماعی در منطقه، افزایش مشارکت اجتماعی و کاهش ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی در منطقه روی داده و وضعیت اجتماعی نیز در حالت مطلوب خود قرار گرفته است. بنابراین به طور کلی در این سناریو رشد اقتصاد ملی و کاهش بیکاری و فقرزدایی در منطقه صورت گرفته است؛ نقش اقتصاد رسمی در منطقه پررنگ‌تر شده و شبکه ارتباطات و حمل‌ونقل عمومی به داخل و خارج محدوده اسکان غیررسمی مورد مطالعه، تقویت شده است. تأسیسات زیربنایی و نیز امکانات آموزشی، رفاهی، خدماتی و ارتباطی مورد نیاز تولید و اسکان در محدوده فراهم آمده است. به دنبال توسعه بخش‌های مختلف محدوده و رونق اقتصادی حجم و دامنه سرمایه‌گذاری افزایش یافته است. به تبعیت از این شرایط و در راستای سیاست‌های بالادستی، توازن منطقه‌ای مدنظر قرار گرفته است که خود زمینه ساز ساماندهی اسکان غیررسمی در محدوده مورد مطالعه بوده است. این سناریو، سناریوی مطلوب یا مرجع است؛ به عبارتی

دیگر، اقتصاد ملی رشد یافته، سیاست‌های توازن منطقه‌ای و فقرزدایی رونق یافته و نیز بیکاری کاهش یافته است. در این سناریو،

شرایط و بستر برای توسعه پایدار تا حد زیادی فراهم شده است.

شکل ۶. روابط میان متغیرهای اصلی سناریوی وضعیت پایدار در نرم‌افزار Vensim

در سناریوی دوم (کاهش نرخ بیکاری و رکود اقتصاد ملی و عدم وجود سیاست‌های توازن منطقه‌ای)، با تمهیدات اندیشیده شده، قیمت زمین و مسکن کنترل شده؛ بحث زمین و زمین‌خواری در منطقه مدیریت می‌شوند و سیاست‌های فقرزدایی و کاهش نرخ بیکاری در کشور به ویژه در شهر و شهرستان مراغه مدنظر قرار گرفته است. امنیت شهری و تمرکززدایی در امور و اختیارات محلی افزایش چشمگیری یافته است، شاخص‌های حکمروایی خوب شهری و تحقق آن در شهر مراغه در اولویت قرار گرفته و در نتیجه شاهد افزایش مشارکت مردم در مدیریت شهری و رشد سازمان‌های مردم‌نهاد در منطقه هستیم، شکل‌گیری مدیریت یکپارچه شهری و الگو قرار گرفتن رویکرد توسعه پایدار محلی زمینه را برای ساماندهی اسکان غیررسمی در شهر مراغه فراهم آورده است و مدیریت زمین، در اولویت قرار گرفته است. همچنین این بهبود رشد آگاهی و آگاه‌سازی ساکنان در مورد تبعات زیست‌محیطی و اصلاح وضعیت کاربری‌های ناسازگار در محدوده اسکان غیررسمی شهر مراغه را به دنبال داشته است.

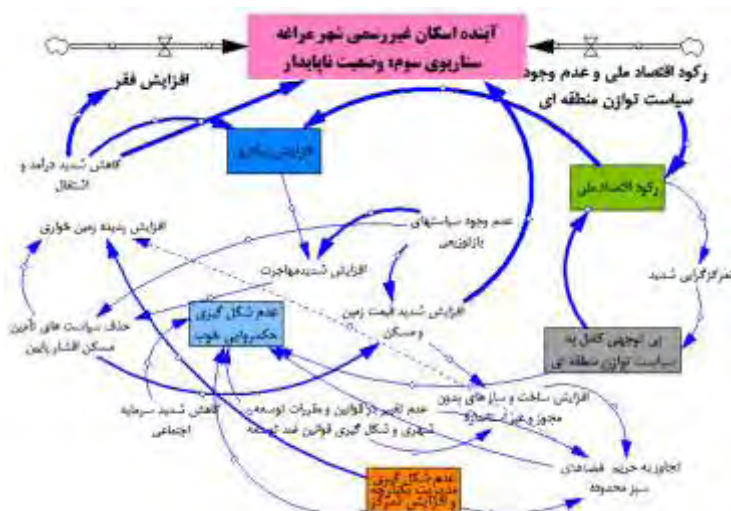
در کنار سیاست‌های توسعه‌ای حفظ و ارتقای فضای سبز موجود در محدوده رسانی کنترل رشد اسکان غیررسمی مدنظر قرار می‌گیرد و افزایش ساخت‌وسازهای مبتنی بر قوانین نظام مهندسی، ارتقای سرانه و سطوح کاربری‌ها در محدوده به حد استانداردهای کشور و تقویت شبکه ارتباطی صورت گرفته است. در این سناریو، اقتصاد ملی و سیاست‌های توازن منطقه‌ای با عدم رشد و توسعه مواجه‌اند؛ اقتصاد ملی و اقتصاد کشور تضعیف شده است، سیاست‌های توازن منطقه‌ای، در وضعیت نابسامانی قرار دارد، تأسیسات زیربنایی مرتبط با توسعه نظیر راه، آب و برق و امکانات رفاهی - اقامتی، خدماتی و ارتباطی (پست، تلفن، اینترنت و ...) در مناطق اسکان غیررسمی مهیا نیستند و بیکاری و مهاجرت افزایش یافته. بدین ترتیب، محدوده اسکان غیررسمی شهر به دلیل ضعف اقتصاد ملی و افزایش بیکاری، جمعیت مهاجر و طبقات پایین جامعه را به خود جذب می‌کند. به دلیل عدم توسعه بخش اقتصاد و کاهش سرمایه‌گذاری‌ها و توازن منطقه‌ای زمینه برای ساماندهی اسکان غیررسمی به اندازه کافی فراهم نشده است و صرفاً معطوف به سیاست‌های فقرزدایی بخش دولتی است. این سناریو، سناریوی بینابینی است؛ در این سناریو، اقتصاد ملی شکوفا نشده و سیاست‌های توازن منطقه‌ای شکل نگرفته، اما فقر کنترل شده و سیاست‌های کاهش نرخ بیکاری و سرمایه‌گذاری رونق پیدا کرده است. در این سناریو، شرایط و بستر برای توسعه پایدار تا حد کمی فراهم شده است.

در سناریوی سوم (افزایش نرخ بیکاری و رکود اقتصاد ملی و عدم وجود سیاست‌های توازن منطقه‌ای)، قیمت زمین و مسکن افزایش یافته و زمین‌خواری در منطقه به شکل لجام گسیخته‌ای افزایش یافته است، با رکود اقتصاد ملی و سیاست‌های توازن منطقه‌ای، بیکاری افزایش یافته است؛ و در نتیجه وضعیت فقر در شهر به ویژه در مناطق اسکان غیررسمی روندی افزایشی داشته و فقر شهری رو به افزایش است. امنیت شهری و تمرکززدایی در امور و اختیارات محلی کاهشی چشمگیری یافته است، شاخص‌های حکمروایی خوب شهری و تحقق آن در شهر مراغه از اولویت خارج شده و در نتیجه شاهد تمرکزگرایی مدیریتی در منطقه هستیم، توسعه شهری ناپایدار بوده و زمینه را برای رشد بیشتر اسکان غیررسمی در شهر مراغه را فراهم آورده است و مدیریت زمین، سیاست تأمین مسکن برای اقشار پایین و تجدیدنظر در قوانین و مقررات توسعه شهری از اولویت و توجه مدیریت شهری خارج مانده است. همچنین این رکود، کاهش آگاهی و آگاه‌سازی ساکنان در مورد تبعات زیست‌محیطی و عدم توجه به بهبود وضعیت کاربری‌های ناسازگار در محدوده اسکان غیررسمی را به دنبال داشته است. در کنار این موارد دست‌اندازی و تجاوز به حریم و فضاهای سبز موجود در محدوده موجب رشد لجام گسیخته اسکان غیررسمی شده و ساخت‌وسازهای محدوده بدون توجه به قوانین ساخت‌وساز نظام مهندسی افزایش یافته، سرانه و سطوح کاربری‌های عمومی در محدوده به حداقل موجود رسیده است.

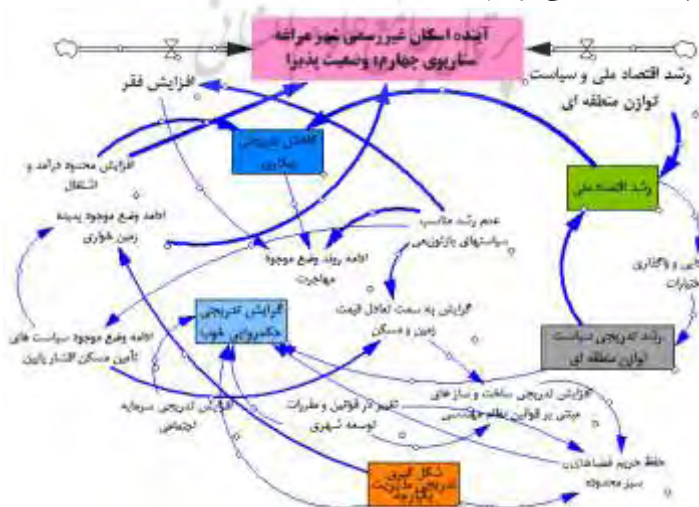
با توجه به اهمیت مسائل اجتماعی در مناطق اسکان غیررسمی، کاهش توجه به مسائل هویتی ساکنان، کاهش سرمایه اجتماعی، افزایش مهاجرت‌ها، افزایش فاصله و نابرابری‌های اجتماعی در منطقه، کاهش مشارکت اجتماعی و افزایش ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی در منطقه روی داده و وضعیت اجتماعی نیز حالت بحرانی به خود گرفته است. بنابراین به طور کلی در این سناریو اقتصاد ملی با رکود مواجه شده و بیکاری و فقر افزایش یافته است؛ نقش اقتصاد غیررسمی در منطقه پررنگ‌تر شده است. تأسیسات زیربنایی و نیز امکانات آموزشی، رفاهی، خدماتی و ارتباطی مورد نیاز تولید و اسکان در محدوده فراهم نشده است.

به دلیل عدم توسعه بخش‌های مختلف محدوده و رکود اقتصادی حجم و دامنه سرمایه‌گذاری افزایش یافته است. به تبعیت از این شرایط، بیکاری و فقر افزایش یافته که خود زمینه‌ساز رشد لجام گسیخته اسکان غیررسمی در محدوده مورد مطالعه بوده است. این سناریو، بدترین سناریو است که در واقع همان روند وضع موجود ادامه یافته است؛ علاوه بر رکود اقتصاد ملی و نبود سیاست‌های توازن منطقه‌ای، بیکاری و فقر نیز افزایش یافته‌اند. در این سناریو، شرایط و بستر برای توسعه پایدار، فراهم نشده است.

شکل ۸. روابط میان متغیرهای اصلی سناریوی وضعیت ناپایدار در نرم‌افزار Vensim

در سناریوی چهارم (رشد اقتصاد ملی و سیاست توازن منطقه‌ای و افزایش نرخ بیکاری) در سطح کشور وجود دارد؛ نقش اقتصادی شهر پررنگ‌تر شده و شبکه ارتباطات و حمل‌ونقل عمومی از درون به بیرون آن و از بیرون به درون آن، تقویت شده است. تأسیسات زیربنایی و نیز امکانات آموزشی، رفاهی، خدماتی و ارتباطی مورد نیاز نواحی اسکان غیررسمی شهر فراهم آمده است. تعداد شاغلین افزایش و سطح درآمد افزایش یافته است با پایان رکود اقتصادی نقش اقتصادی شهر تقویت شده است و به دنبال این، افزایش ارتباطات، حجم جریان‌های ناشی از افراد، کالا و خدمات افزایش پیدا کرده و به صورت مستقیم و غیرمستقیم در توسعه اقتصاد منطقه، نقش مؤثری دارد و همین امر موجب افزایش مهاجرت‌ها به شهر و حریم آن شده است و در واقع نواحی حاشیه و اسکان غیررسمی نقش پذیرای مهاجران را به خود گرفته است. در این سناریو، محدوده کماکان با فقر و در نتیجه مهاجرت‌های بی‌رویه با افزایش آن نیز مواجه است. تعداد شاغلین بخش کشاورزی به شدت کاهش یافته است و روستاهای واقع در این محدوده از حریم به محل اسکان مهاجران تازه وارد تبدیل شده و با تغییر کاربری و کارکرد موجب گسترش بیشتر اسکان غیررسمی در منطقه شده‌اند و، بسیاری از کاربری‌های باغی و زراعی به سایر کاربری‌ها به ویژه کاربری مسکونی تبدیل شده‌اند و با توجه به وضعیت افزایش مهاجرت و فقر و بیکاری در محدوده، عدم توجه به مسائل هویت و سرمایه اجتماعی، افزایش مهاجرت و نابرابری‌های اجتماعی، توجه محدود به مشارکت، ادامه روند وضع موجود ناهنجاری و آسیب‌های اجتماعی در نواحی اسکان غیررسمی مراغه به چشم می‌خورد. این سناریو، سناریوی بینایی است؛ اقتصاد و سیاست‌های توازن منطقه‌ای در محدوده توسعه یافته و در حال تکامل است، اما نواحی اسکان غیررسمی کماکان با فقر و افزایش آن دست‌وپنجه نرم می‌کنند، در این سناریو، شرایط و بستر برای توسعه پایدار تا حد کمی فراهم شده است.

شکل ۹. روابط میان متغیرهای اصلی سناریوی وضعیت پذیرا در نرم‌افزار Vensim

نتیجه گیری

اسکان غیررسمی در مراغه و پیرامون آن بیش از آنکه تحت تأثیر چهارچوب ساختارهای درون منطقه‌ای باشد خود از تغییرات و سیاست‌گذاری‌های کلان کشوری تأثیر پذیرفته است. مرکزیت سیاسی، اداری و به تبع آن خدماتی شهر مراغه مستعد شکل‌گیری تمرکز جمعیت و فعالیت در آن بوده که خود در کنار محدودیت زمین، زیرساخت‌ها و خدمات، فرصت‌های اشتغال و درآمد و دسترسی به خدمات متعارف زندگی؛ بخشی از جمعیت را از بخش رسمی و متعارف شهر به بیرون رانده و در نواحی نابسامان از لحاظ کالبدی و ضعیف از نظر اقتصادی، کارکردی و اجتماعی وادار به سکونت کرده است. در کنار این امر گسترش ارتباطات و حمل‌ونقل دسترسی به آن را تسهیل بخشیده که در کنار عدم تعادل در توزیع فرصت‌های شغلی، درآمدی و برخورداری در مناطق کشور به شهرنشینی شتابان و پرسرعت سرعت بخشیده است که مجالی برای مدیریت شهری و نهادهای خدمت رسان در ایجاد زیرساخت‌ها، خدمات و تأمین زمین و مسکن متعارف نداده است. بزرگ شدن شهر با بالا رفتن هزینه‌های زندگی در محدوده آن همراه شده و مراکز کوچک و بزرگ پیرامون و حریم آن قرار گرفته در حوزه هم پیوند کارکردی را تحت تأثیر قرار داده است. به نحوی که در طی دهه‌های اخیر افزایش جمعیت و کرانه کوچک و بزرگ جمعیتی و سکونتی در محدوده آن به وقوع پیوسته است که عمدتاً این حوزه‌ها با اسکان غیررسمی مواجه‌اند.

نتایج نشان می‌دهد که سیاست‌گذاری‌ها، طرح و برنامه‌های توسعه شهری نتوانسته‌اند به نیازهای فزاینده جمعیت در حال ورود به شهر به گونه‌ای مطلوب پاسخ دهند. اقشار و گروه‌های کم‌درآمد در روند شهرنشینی رقابتی که در اکولوژی شهر جایی برای سکونت نیافته‌اند، به ناچار در حاشیه‌ها و در نواحی فرودست شهری اسکان برگزیده‌اند. در واقع در برنامه‌های شهری به صورت رسمی و یا غیرآگاهانه کم‌درآمدها به حاشیه رانده شده‌اند و رشد و توسعه‌ای متعادل و فراگیر صورت نپذیرفته است. در واقع عدم تعادل میان تقاضا و تأمین مسکن در استطاعت به گسترش بازار غیررسمی زمین و مسکن در حاشیه شهرها انجامیده است. در این پژوهش تلاش گردید تا گسستگی و پراکندگی مجموعه عوامل اثرگذار و پیشران‌ها در وضعیت موجود و پیش‌بینی آتی مستند سازد تا با تبدیل این نوع دانش ضمنی و ذهنی در بین متخصصان و خبرگان جامعه به دانشی صریح و مستند زمینه استفاده از آن را برای سیاست‌گذاران، مدیران، برنامه ریزان و تصمیم گیران مدیریت کننده شهر فراهم گردد. برای این امر از ۲۳ نفر متخصص در این زمینه استفاده گردید. با استفاده از همین خبرگان عوامل اثرگذار و پیشران‌ها شناسایی گردید که بعد از چند مرحله رفت و برگشت در نهایت ۴۸ عامل و سپس ۲۸ عامل مورد اجماع مورد نظر قرار گرفت. این روندها با استفاده از میک مک در یک جدول از اثرگذارترین تا کم اثرترین رتبه‌بندی گردید. چون برای نگاه آینده‌پژوهانه به وضعیت اسکان غیررسمی در شهر مراغه از روش سناریونویسی بهره گرفته شد؛ بنابراین با توجه به وضعیت نیروهای کلیدی و تأثیرگذار چهار سناریو برای آینده اسکان غیررسمی در شهر مراغه ارائه شد که متناسب با هر سناریو راهبردهای کلی ارائه گردید. در سناریوی اول که سناریوی مطلوب یا مرجع بود، مهم‌ترین راهبردهایی که در این راستا شکل خواهند گرفت، به شرح زیر است: سیاست‌های توازن منطقه‌ای، مدیریت شهری و منطقه‌ای واحد و یکپارچه، سیاست‌های باز توزیعی، فقرزدایی.

در سناریوی دوم که یک حالت بینابین دارد، مهم‌ترین راهبردهایی که در این راستا شکل خواهند گرفت، به شرح زیر است: سیاست‌های توازن منطقه‌ای، کاهش نرخ بیکاری، مدیریت شهری و منطقه‌ای واحد و یکپارچه.

سناریوی سوم بدترین حالتی است که می‌تواند رخ دهد که در واقع همان روند وضع موجود ادامه یافته است؛ علاوه بر رکود اقتصاد ملی و نبود سیاست‌های توازن منطقه‌ای، بیکاری و فقر نیز افزایش یافته‌اند راهبردهایی که در این راستا شکل خواهند گرفت، به شرح زیر است: فقرزدایی، کنترل و مدیریت بحران اقتصادی، دخالت دولت به منظور کنترل فضای ناپایدار و نامتعادل و تحرک بخشی به اقتصاد ملی و منطقه‌ای، مدیریت اقتصاد با تأکید بر حجم سرمایه کم.

در سناریوی چهارم، شرایط و بستر برای توسعه پایدار تا حد کمی فراهم شده است که مهم‌ترین راهبردهایی که در این راستا شکل خواهند گرفت، به شرح زیر است: فقرزدایی، استفاده از فرصت‌های اقتصاد بیرونی، مدیریت شهری و منطقه‌ای واحد و یکپارچه، سیاست‌های توازن منطقه‌ای.

با توجه به نتایج بدست آمده، پیشنهادها زیر را می‌توان ارائه نمود:

- توسعه شهری مراغه مستلزم کنش‌های مناسبی بین نهادهای دولتی و جامعه مدنی است از این رو توجه به مفهوم حکمروایی خوب شهری در مدیریت شهری مراغه سبب تحول اقتصادی، اجتماعی شهر و رفاه شهروندان می‌گردد.

- کاهش هزینه‌های ساخت‌وساز و صدور پروانه برای جلوگیری از ساخت‌وساز غیر ایمن؛
- تشویق نهادهای مالی مؤثر بخش دولتی (بانک‌ها و تعاونی‌ها) جهت اعطای تسهیلات مالی به ساکنین محله جهت نوسازی و تأمین نیازهای کمی مسکن؛
- ساماندهی و ارتقای وضعیت اشتغال ساکنان و ارتقای سطح درآمد خانوار با هدف کاهش فقر؛
- تقویت سیاست‌های حمایتی بخش دولتی در زمینه تأمین بیمه بخش غیررسمی؛
- تقویت میزان ارتباط بین دستگاه‌های مدیریت شهری و تشکل‌های مردمی؛
- نظارت و کنترل شدید شهرداری بر ساخت و سازهای محلات حاشیه‌ای و جلوگیری از ساخت‌وسازهای غیرمجاز؛
- آموزش جوانان و سرپرستان خانوارهای محلات حاشیه‌ای در زمینه مهارت‌های فنی و اعطای وام با بهره کم؛
- آموزش مهارت‌های فنی و حرفه‌ای به روستائیان؛
- ایجاد زیرساخت‌های شهری مانند فاضلاب شهری؛
- نظارت و کنترل شدید شهرداری بر ساخت‌وسازهای محلات حاشیه‌ای و جلوگیری از ساخت‌وسازهای غیرمجاز؛
- سنددار کردن املاک محلات حاشیه‌ای با اعمال قانون همراه با سیاست‌های تشویقی مانند سنددار کردن واحدهای مسکونی فاقد سند ملکی و پایان کار به شرط تعریض و رعایت طرح تفصیلی؛
- ساماندهی و توانمندسازی محله‌های آسیب‌پذیر با تأکید بر نقش مدیریت شهری؛
- برای کنترل مهاجرت‌های روستا-شهری، با توجه به این که کشاورزی به عنوان فعالیت غالب در نواحی روستایی، به تنهایی قدرت تأمین اشتغال و درآمد کافی برای جمعیت روستایی را ندارند، بنابراین توجه به دیگر فعالیت‌های اقتصادی درآمدزا در محیط روستا و تقویت عمران روستایی از مهم‌ترین اهداف برنامه‌ریزی منطقه‌ای در این مقطع زمانی باید باشد تا با این اقدام از تمایل روستائیان برای مهاجرت به شهر کاسته شود.

تقدیر و تشکر

این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی مستقل بوده و بدون حمایت مالی سازمانی انجام شده است.

منابع

- ایراندوست، کیومرث، اعظمی، محمد، تولایی، روح‌اله. (۱۳۹۳). شاخص‌های تعریف و تعیین سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران. *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، ۲۱، ۴۳-۶۰. https://urs.ui.ac.ir/article_20090.html
- ایمانی جاجرمی، حسین. (۱۳۸۱). حاشیه‌نشینان حرم، نگاهی به مسئله اسکان غیررسمی در مشهد، *فصلنامه مدیریت شهری، سازمان شهرداری‌های کشور*، ۱۰، ۴۴-۵۱. <https://www.sid.ir/paper/423363/fa>
- پرلن، جانیس. (۱۳۹۷). *فاولا: چهار دهه زندگی بیمناک در سکونتگاه‌های غیررسمی ریودوژانیرو*. ترجمه: کیومرث ایراندوست و گلائیول مکرونی. چاپ اول. کردستان: انتشارات دانشگاه کردستان.
- پیران، پرویز. (۱۳۸۱). باز هم در باب اسکان غیررسمی: مورد مطالعه شیرآباد زاهدان. *هفت شهر فصلنامه عمران و بهسازی شهری، وزارت مسکن و شهرسازی*، ۹ و ۱۰، ۵-۱۲. <https://www.sid.ir/paper/489233/fa>
- حدادمقدم، زهره. (۱۳۹۱). عوامل مؤثر بر بهبود وضعیت اسکان غیررسمی در محله پنج‌تن آل عبا، منطقه چهار شهرداری مشهد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده ادبیات، دانشگاه فردوسی.
- حاتمی‌نژاد، حسین، کانونی، رضا، مقدم، نوشا. (۱۴۰۲). تحلیل ساختاری حکمروایی محیط زیست شهری با رویکرد آینده پژوهی (مطالعه موردی: شهر تهران). *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۹، ۱۶۷-۱۵۱. <https://sanad.iau.ir/fa/Article/1032437>
- حسین زاده دلیر، کریم. (۱۳۷۰). حاشیه‌نشینی در جستجوی معنی و مفهوم. *ماهنامه اطلاعات سیاسی اقتصادی*، ۴۵ و ۴۶.
- رستم‌زاده، یاور. (۱۳۹۱). ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی در محلات شهری با بررسی نگرش ساکنین محلی؛ مورد پژوهی: محله توحید شهر بندرعباس. *مدیریت شهری*، ۲۸، ۳۳۶-۳۲۱. <https://www.sid.ir/paper/92250/fa>
- حسینی، زینب‌السادات؛ وخشوری، علی؛ قنبری، عبدالرسول. (۱۴۰۳). بازشناسی عوامل مؤثر بر مدیریت هم‌افزا شهری در بازآفرینی سکونتگاه‌های غیررسمی شهر کرمان. *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۹، ۱۰۵-۱۱۸.

- حیدریان، شیدا و رحیمی، محمود. (۱۳۹۶). تدوین و سنجش معیارهای مداخله یکپارچه در ساماندهی سکونتگاههای غیر رسمی با رویکرد حکمروایی شهری مطالعه موردی ناحیه نایسر شهر سنندج. مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاههای انسانی، ۱۲(۴)، ۹۳۳-۹۱۵.
doi: http://jshsp.iaurasht.ac.ir/article_538296.html
- روستایی، شهرپور، احدنژاد، محسن، اصغری زمانی، اکبر، زنگنه، علیرضا، سعیدی، شهرام. (۱۳۹۴). ارزیابی فقر شهری در محلات اسکان غیررسمی شهر کرمانشاه با استفاده از مدل تحلیل عاملی (نمونه موردی محله دولت‌آباد و شاطر آباد سال ۱۳۸۵)، نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۵۳، ۱۶۶-۱۳۷.
https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_3914_136.html
- روستایی، شهرپور، کرباسی، پوران. (۱۳۹۶). شناسایی و ارزیابی گستره‌های فقر شهری در محلات شهر مراغه. مجله توسعه محلی، ۱۷، ۲۱۴-۱۹۷.
doi:10.22059/jrd.2017.67434
- زادولی، شاهرخ، اصغری زمانی، اکبر. (۱۳۹۳). سطح‌بندی محلات حاشیه‌نشین بر اساس شاخص‌های کالبدی - اقتصادی فقر شهری (نمونه موردی: حاشیه‌نشینان شمال شهر تبریز). جغرافیا و مطالعات محیطی، ۱۱، ۷۸-۶۳.
<https://sanad.iau.ir/journal/ges/Article/556026?jid=556026>
- زالی، نادر، پورفتحی، جواد. (۱۳۹۱). تحلیل وضعیت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی محله‌های حاشیه‌نشین شهر اهر. مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۱۵، ۱۰۴-۸۹.
https://urs.ui.ac.ir/article_20034.html
- شاهیده، شیرین، کابلی، محمدهادی، دولت‌آبادی، فریبرز و شالی امینی، وحید. (۱۴۰۱). شناسایی و اولویت بندی معیارهای محیطی موثر در کیفیت سکونتگاههای غیر رسمی با استفاده از روش دلفی و تکنیک شانون نمونه موردی کلانشهر مشهد، فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۸، ۶۹-۸۰.
dor: 20.1001.1.25385968.1402.18.1.6.3
- قرخلو، علی مهدی، مهدیان، معصومه. (۱۳۹۱). بررسی شاخص‌های اجتماعی - اقتصادی و تأثیر آن بر کیفیت مسکن محلات حاشیه‌نشین (مطالعه موردی: محله حاشیه‌نشین شیخ‌آباد شهر قم). مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۸، ۴۱-۱۸.
<https://sanad.iau.ir/journal/jshsp/Article/519041?jid=519041>
- لاله پور، منیژه، کرباسی، پوران، سرور، هوشنگ. (۱۳۹۶). تبیین دلایل نهادی - مدیریتی در شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران. مجله آمایش محیط، ۳۶، ۱۹۱-۱۵۷.
<https://sanad.iau.ir/Journal/ebtp/Article/986376>
- لوئیس، اسکار. (۱۳۵۳). فرهنگ فقر. ترجمه مهدی ثریا. نامه علوم اجتماعی، ۴، ۱۳۷ - ۱۲۴.
<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/94203>
- مشتاق، آزاده. (۱۳۹۲). بررسی و تحلیل اسکان غیررسمی در منطقه ۶ شهرداری مشهد با رویکرد توانمندسازی اجتماع‌محور. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده ادبیات. دانشگاه فردوسی.
- Ameen, R.F.M. Mourshed M. (2019). Urban sustainability assessment framework development: The ranking and weighting of sustainability indicators using analytic hierarchy process. *Sustain, Cities Soc*, 44, 356-366. doi:10.1016/j.scs.2018.10.020.
- Cowan, L. (2004). *Tenderly taming teenagers*. South Africa: New Africa Books.
- Dawodu, A., Cheshmehzangi, A. Akinwolemiwa, B. (2018). The systematic selection of headline sustainable indicators for the development of future neighbourhood sustainability assessment tools for Africa. *Sustain, Cities Soc*, 41, 760-776. doi:10.1016/j.scs.2018.05.033.
- Economist Intelligence Unit. (2011). A Summary of the Liveability Ranking and Overview. *EIU*, 22, 12-34. <http://graphics.eiu.com/upload/liveability2011.pdf>.
- Fontana, C. (2016). Hernando De Soto on Land Titling: Consensus and Criticism. *PlaNext – next generation planning*, 3, 36-48. doi:10.24306/plnxt.2016.03.003.
- Johnston, R. (1998). *Technology foresight: Agriculture and food production*. New York, NY: STMP.
- Kasarda, J.D., & Lindsay G. (2011). *Aerotropolis: the Way We'll Live Next*. Farrar, Straus and Giroux.
- Lai, L. W., Lau, P. L., & Chua, M. H. (2020). An empirical Coasian study on the socio-economic profiles of two politically sensitive informal settlements: Kowloon Walled City and Rennie's Mill. *Land Use Policy*. <https://ideas.repec.org/a/eee/lausp/v97y2020ics0264837719320514.html>.
- Mangin, w. (1967). Latin American squatter settlements: A problem a solution. *Latin American research review*, 2(3), 65-98.
<https://www.scrip.org/reference/referencespapers?referenceid=2766463>.
- Montoya, j., Cartes, I., Zumelzu, A. (2020). Indicators for evaluating sustainability in Bogota's informal settlements: Definition and validation. *Sustain. Cities Soc*, 53. doi:10.1016/j.scs.2019.101896.
- Muchadenyika, D. (2015). Slum upgrading and inclusive municipal governance in arare, Zimbabwe: New perspectives for the urban poor. *Habitat International*, 48, 1-10.
doi.org/10.1016/j.habitatint.2015.03.003.

- Peattie, L., & Aldrete-Haas, J. A. (1981). Marginal Settlements in Developing Countries: Research, Advocacy of Policy, and Evolution of Programs. *Annual Review of Sociology*, 7 (1), 157-175. <https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev.so.07.080181.001105>.
- Pelc, S. (2017). Marginality and marginalization. In *Societies, Social Inequalities and Marginalization*. <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/14170/1/126.pdf>.
- Shaw, Clifford R., McKay, Henry D. (2012). The social disorganization theory. Center for Spatially Integrated Social Science. <https://escholarship.org/uc/item/47j411pr>.
- Soyinka, O., Siu, K.W.M. (2018). Urban informality, housing insecurity, and social exclusion; concept and case study assessment for sustainable urban development. *City Cult. Soc*, 15, 23-36. doi:10.1016/j.ccs.2018.03.005.
- Srinivas, H. (2005). *Urban squatters and slums defining squatter settlements*. Retrieved from www.gdrc.org/uem/squatters/squatters.html. <https://www.gdrc.org/uem/squatters/squatters.html>.
- Timmer V. & Nola- Kate S. (2005). *THE WORLD URBAN FORUM 2006 Vancouver*. Working group discussion paper international center for sustainable cities.
- Turner, J. F. C. (1992). Foreword. In K. Mathey (Ed.), *beyond self-help housing*, London: Mansell. https://books.google.com/books/about/Beyond_Self_help_Housing.html?id=Q1TtAAAAMAAJ.
- Ward, P.E.T.E.R, Smith, C. (2015). Housing rehab for consolidated informal settlements: A new policy agenda for 2016 UN-Habitat III. *Habitat International*, 50, 373-384. doi:10.1016/j.habitatint.2015.08.021.
- Yigitcanlar, T., Kamruzzaman, M., Teriman, S. (2015). Neighborhood sustainability assessment: Evaluating residential development sustainability in a developing country context. *Sustainability*, 7 (3), 2570-2602. doi:10.3390/su7032570.

How to cite this article:

Lalehpour, M., Karbasi, P., & Salehi, G. (2024). Evaluation Foresight of the Development Process and Management Strategies for the Growth of Informal Settlements in Maragheh City. *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 19(3), 87-104.

ارجا به این مقاله:

لاله‌پور، منیژه؛ کرباسی، پوران و صالحی، گلستان. (۱۴۰۳). آینده‌نگری روند تحولات و راهبردهای مدیریت رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر مراغه. فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۹ (۳)، ۸۷-۱۰۴.